

Németh Péter  
ISMERETLEN ROMOK A PILISBEN  
*Új történelmi feltételezések*

Bárfai Szabó László 1935-ben, a régi Buda felkutatásáról írt egyik könyvében a következőket írja: "Az óbudai hegyek között barangolva, sokszor eltűnődtem azon, mennyi kérdésre nem ad a tudományos kutatás még ma sem kielégítő feleletet..."<sup>1</sup>

Azok a kérdések, melyek megoldásán Bárfai-Szabó évtizedekig fáradozott, máig sem tisztázódtak. A legnevesebb mai szakemberek közös művében erről ezt olvashatjuk: „A honfoglalástól a királyság megalapításáig terjedő évszázadról igen kevés helytörténeti adatunk van. E korszak építészeti emlékei pedig úgyszólván teljesen eltűntek. Homályban tapogatódzunk tehát, amidőn fővárosunk történetének e korai korszakát próbáljuk felvázolni”.<sup>2</sup>

Hogyan lehetnek egy ország fővárosának történetében ilyen nagy fehér foltok, ekkora bizonytalanságok? Ezt a kérdést egy felfedezéssel kapcsolatos hosszas kutatómunka igyekezett tisztázni, hisszük, hogy eredményesen. 1955-ben a Pilis-hegység Dömös, Pilisszentkereszt, Esztergom közötti területén, nagyrésztben távol minden lakott teleptől vagy falutól, hegyi várak, ezeket részben összekötő, sok kilométerre terjedő fal, árok és sáncvonalak, várerődítményfalak, régi kövezett utak, vízduzzasztók és kolostorok maradványait - összefüggést mutató rendszerét - fedeztem fel. Hatalmas méretű, emberalkotta művek nyomait, épületek faragott, megmunkált kőveit, kihalt emberi lakótelepeket és épületek alapfalait, cserépmaradványait találtam itt olyan területeken, ahol ezek létezését és összefüggésének jelentőségét a tudományos világ addig nem ismerte fel.<sup>3</sup>

Az építmény-maradványok származását kutatva, arra kellett következtetnem, hogy a Pilisben a honfoglalás utáni Magyarország királyi központjának maradványait találtam meg, annak a városnak a romjait, amelyet a krónikák adatai szerint a rómaiak korában előbb Herculiának, majd Sicambriának, a hunok, avarok idejében Attila-városának, majd a germánok Etzelburgnak, a magyarok pedig Budának - Vetus Buda - neveztek. Ez a megállapításom ellenkezett az érvényben levő tudományos felfogással, amely szerint ez a régi forrásokból ismert város azonos a mai Óbudával. Ezért a Magyar Tudományos Akadémia, majd a Művelődésügyi Minisztérium is jelentést kért tőlem kutatásaim eredményeiről. Természetes, hogy a több mint tizenhárom évvel ezelőtt megindított, teljesen új utakon haladó kutatásaim az eddigiektől eltérő eredményekre vezettek.

Az Árpád-kor krónikásai a XII. és XIII. századbéli írásaikban már elég sok adatot közöltek Attila városáról, Sicambriáról. Anonymus pl. azt írja krónikájában, hogy Attila, a hunok vezére a Duna mellett királyi lakot alkotott magának a felső hévízeknél, azt erős falakkal megerősítette, s az ott talált régi műveket megújította.<sup>4</sup> Ezt a várost az ő korában a németek Etzelburg-nak, a magyarok Budavárnak neveztek. „Anonymus” krónikájának további részében ezt az Attilaváros-Budát úgy szerepelteti, mint ahonnan a magyarok vezérei hódításaikra kiindultak. Ez volt tehát a vezéri, majd a királyi központ. Árpád haláláról azt találjuk a krónikájában, hogy Árpádot 907-ben tisztességesen - tehát nagy díszsel - egy kis patak fejeinél temették el, Attila városánál, ott, ahol később, a magyarok megtérése idején templom épült, melyet Albának neveztek Boldogasszony tiszteletére.<sup>5</sup> Kézai Simon, az Árpád-kor másik pap-krónikása a XIII. századból származó, a hunok történetével foglalkozó krónikájában Pannónia elfoglalásáról, a rómaiakkal vívott nagy csatáról azt írta, hogy a hunok Sicambriánál kelték át a Dunán, ott aratták nagy győzelmüket, és a harcban elesett vezéreiket az Országútnál, a Köves-völgy-nél temették el, ahol a "Bálványkő" volt. Ez a Sicambria lett Attila városa, melyet a németek Etzelburgnak, a magyarok viszont Budának neveztek.

Helytelen volna az Árpádok korában írott krónikák adatait szó szerint értve bizonyító erejűnek elfogadni, de még nagyobb hiba lenne ezeket a korabeli tudósításokat figyelmen kívül hagyni akkor, amikor korszakuk hagyományainak vizsgálataiból kell kialakítanunk a királyi központ helyrajzi fekvését és képét...

A régi Buda fekvéshelyének korábbi megállapításakor, úgy látszik, valami tévedés történt, s ezt a török hódoltság utáni zürzavaros idők számlájára írhatjuk. Adataink vannak arról, hogy az 1690. évi népszámláláskor az egyesített Pest-Pilis-Solt vármegyék területén összesen csak 85 lakott hely volt, és ezek nagy részében is csak néhány ember élt. Az összeírók a jegyzőkönyvek szerint sok elhagyott falut, várost, „pusztát” találtak, melyek lakossága a törökök pusztító uralma alatt megsemmisült. Legtöbb ilyen elhagyott helynek még a nevét sem tudta senki sem megmondani.<sup>6</sup> Nagyon sok régi lakott területet, várost, falut, pusztát új lakókkal telepítették be, és ezeknek a telepéseknek a régi nevekről természetesen már fogalmuk sem volt, sem a régi hagyományokról.

Így születhetett az a vaskos tévedés is, hogy az Alt Ofen-re telepített németajkú polgárok az Ofen elnevezést a Buda-név fordításának vették, s így az Alt-Ofen elnevezést Ó-Budának fordították. Az Ofen név azonban ugyanúgy „kemencét” jelentett, mint a „pest” szó. A névadó kemencét a régészet a mai Óbudán ásta ki. Még legutóbb is került ki az óbudai földből egy ilyen ősi kemence. A Pest elnevezés is egyszerű fordításból ered, és az egész vidékre kiterjedt, a mai Buda neve is közismerten Pest volt évszázadokon át. IV. Béla a XIII. század közepén oklevélben intézkedik a pesti várról, és Zsigmond király a XV. században még a Pesti vár polgárainak jogait újította meg.<sup>7</sup> Ez a Kemence-Ofen-Pest volt a helyes ősi elnevezés, a Buda nevet csak attól kezdve viselhették, amióta az egyetlen, kizárólagos királyi székhely lett.

Schoenwisner István 1778-ban kiadott könyvében<sup>8</sup> foglalkozott Vetus-Buda helyrajzi kérdéseivel. A mai Budán

talált római kori leletekből s más adatokból azt állapította meg, hogy ezek a leletek Aquincum maradványai. Alt-Ofent a régi írásokban oly sokszor említett ősi Budával, Vetus-Budával azonosította. A régi Buda szerinte tehát Aquincum helyén volt. Ezek után a leghatározottabban tagadta azt, hogy a honfoglaló magyarok a Sicambria nevű város romjain építették a későbbi Budát. Nyíltan csalásnak minősítette azt a Bonfini által ismertett köfeliratot, mely szerint a várost a rómaiak korában a Sicamber légio katonái építették volna újjá és ekkor a maguk nevére nevezték el Sicambriának.<sup>9</sup> Schoenwisner nem óhajtotta észrevenni, hogy Sicambria és Aquincum-Óbuda adatai nem azonosak, hogy két különböző városról beszéltek a régi adatok is. Így egészében tagadta Sicambria létezését, azt állítva, hogy azok, akik Sicambria és a régi Buda azonosságát állították, általában Bonfini hamis adataira támaszkodtak.

Ugyanekkor mégis kénytelen volt elismerni, hogy: „már a Bonfini-féle kő feliratának közzététele előtt igen sokan voltak, akik arra a meggyőződésre jutottak, hogy a régi Buda valóban Sicambria romjaira épült...” (270. old.) A régi írásokban, krónikákban stb. található ilyen szövegeket egyszerűen mesének minősítette. Könyvében cáfolni igyekezett azt is, hogy létezett Sicamber-légio a római seregben, amint azt a Bonfini-féle felirat állította. (202. old.) Elismerte azonban, hogy Tacitus, Claudius és Plinius is írt már a Sicamberek seregeiről, mint a rómaiak szövetséges csapatairól. (263. old.)

Figyelemre méltó azonban, hogy a Sicamberekről szóló első hírek a római történelemírásban akkor jelennek meg, amikor Pannoniát hódításaik révén megismerték. Azt, hogy a sicamberek Pannónia-beli népek voltak, jelzi az is, hogy a rómaiak először a trákok ellen vonultak fel. Mint jó német, Schoenwisner elfogadta Althammernek azt az állítását, hogy a sicamberek a Rajna mellől származtak, pedig ez az adat csak arra az időre vonatkozik, midőn a sicamberek a Rajnán keresztül átvonultak. Hiszen már Herodotos írt a Duna melletti „sican”-okról.<sup>10</sup> Schoenwisner nem vett tudomást az olyan adatokról, amelyek a sicamberek Duna-melléki származásáról szólnak. (Ursperg, frank-történelem, Albericus stb.), valamint arról sem, amit erről a Kézai-, Thuróczy-, Sámbocki-, Budai-, Képes krónikák tartalmaznak, amelyek mind a Bonfini-köfelirat közzététele előtti időkben íródtak és erős, megbízható hagyományt képviselnek. Ezek pedig mindannyian azt állították, hogy a régi Buda Sicambria romjain épült fel. Minthogy ezek az írók ismertették a frankoknak a Duna-melléki Sicambriából való származásáról szóló legendát is. A francia hagyomány szerint a frankok ősei Trójából származtak, és a Duna melletti Sicambriából indultak Nyugatra és értek el a Szajnához, ahol Párizst alapították, Páris trójai királyi emlékére. A népek nagy hagyományait helytelen volt ily egyszerűen mesének nyilvánítani. Az a tény, hogy a nagy frank birodalom megalapítóját, Chlodwigot Reimsben Remigius püspök a következő szavakkal keresztelte meg: „Hajtsd meg afejed büszke Sicamber is imádd, amit eddig megégettél és égesd el, amit eddig imádtál!” -, igazolja a „legenda” régiségét, eredetiségét.

Ez a 496-ból származó szöveg nem lehetett azért sem alaptalan, mert az azóta finom alaposan dolgozó régészeti és történelemtudományi kutatómunka összes eredményeit figyelembe vevő modern francia történelemírás is ugyanúgy Keletről, a Duna-mellékéről. több hullámban is érkezett népekből származtatja a frankokat, sőt elődeiket, a gallokat is.

Schoenwisnernek az Aquincum-Alt-Ofen-Vetus-Buda teória elismertetése érdekében meg kellett döntenie az ősi hagyományt, hogy a királyi székhely, az eredeti Buda, Sicambria területén létezett valamikor. Ezért kellett tagadnia Sicambria létezését, pedig Sicambria valóság volt, voltak sicamberek, sicambriaiak, kellett tehát lennie Sicambriának is. Sicambria, mint helységnev, ősrégi, és Magyarországon a XIII. századtól (Kézai) a XVII. századig (Istvánffy) általánosan ismert helység volt. Kétségtelenül élő, létező város, hiszen Pilis-megye 1516. február 11-én kelt oklevelében és a váci káptalan 1528. július 15-én kelt oklevelében, mint egy területi vitát eldöntő helyrajzi pont szerepel Sicambria vize<sup>11</sup>, sicambriai malmok említésével. Oláh Miklós a XVI. század végén mint Sicambria városát említi.<sup>12</sup>

Schoenwisner állítása alapvetően hamis volt, hiszen ismerte a XVI. században élt Lázius Wolfgang bécsi egyetemi tanár adatait, említést is tett róla. Lázius pedig azt írta, hogy Vetus-Buda-Sicambria, Herculia (Castrum ad Herculeum) helyén volt.<sup>13</sup> A középkorban igenis jól tudták azt, hogy Aquincum volt a neve a mai Óbuda területén létező római kori városnak; Ortelius így is jelezte 1598-ban egy kora középkori, Pannoniát ábrázoló térképén.<sup>14</sup> Az „Anonymi Descriptio Europae Orientalis”, melynek szövege 1308 táján keletkezett, már említette Aquincumot.<sup>15</sup> Ismerte az Itinerarium Antonini szövegét is, abból pedig pontosan ismerhette Hercules Castra Esztergom-környéki helyzetét. Schoenwisner ismerte azt, hogy a „Gyógyító nympháknak” szentelt fogadalmi oltárt Esztergomnál találták, tudta, hogy Esztergomnál hévíz források voltak és hogy Anonymus Attila városát a felső hévízeknél fekvő városként jelölte és a „felső hévízek” megjelölés csak az esztergomi hévízforrásokat jelölhette, mert az alsó csoport volt a budai hőforrás, és így logikus lett volna a várost a felső, az Esztergom-környéki melegvízeknél keresni.

Ám Schoenwisner korában nem volt kívánatos a magyar régészetnek egy tényleg magas kultúrájú magyar főváros romjait kiásni. Azt kellett látni a világnak, hogy Magyarország területén a rómaiak csináltak kultúrát, majd utánuk az osztrákok! Ez a gondolat kellett vezesse azokat, akik a régi Herculia-Sicambria, Attilaváros-Buda végleges eltüntetésén fáradoztak, de ezek persze osztrákok voltak. Sajnálatos - és csak a Schoenwisner körüli tekintélytiszteltetnek és hatásának tudhatjuk be -, hogy ez a Vetus-Buda-Aquincum azonosítási teória két évszázadon keresztül fennmaradhatott, és így a későbbi Buda-kutatók is ezen az úton maradva keresték a

megoldást.

Rupp Jakab, a Magyar Tudományos Akadémia által jutalmazott művében<sup>16</sup> vita nélkül elfogadta Sicambria, Etzelburg, Buda azonosítását Óbudával, illetőleg Aquincummal, bár ő is láthatta, hogy a helyrajzi pontok nem egyeznek. Tudott arról, hogy a régi Buda határai a Pilishegy és az esztergomi polgárok által használt nagy út, a pilisi Pazanduk falu, a Hegyes- és Mogyorós-hegy körül volt (13. és 34. oldalak). Tudott a Buda-környéki pálos barátok Szentlélek és Szentkereszt kolostoráról (17. old.), és tudott a pálosok pilisszentkereszti, pilisszentléleki, Esztergom-környéki kolostorának azonosságáról (250. old.), tudott arról is, hogy Esztergom melegfürdőinél volt a Villa de Calidas Aquas, a Meleg-víz-falu, és hogy ez határos volt Budavárával (13. old.). Rupp Jakab tudta, hogy Buda határos volt a Mogyorós-heggyel, és egyúttal azt is tudta, hogy ez a Mogyorós-hegy Esztergom mellett volt (22. old.), tudott arról, hogy a budai, Szűz Mária szigeti apácák a budai, Vetus-budai előhegyeken levő Alba Ecclesia (Fehéregyház) előtt megkaptak egy hévízpatagon lévő malmot, hogy ez a malom a szentléleki egyháznak a közelében és ezek a birtokok Pilis megyében voltak (24-25. old.); hogy a Vetusbudai, Szűz Mária-szigeti apácák Mátyás király rendeletére állandóan a visegrádi erdőkből kapták a tüzelőfát, így nem élhettek a mai Ó-Budán. Rupp pontosan száz évvel ezelőtt kiadott könyve elég adatot tartalmaz arra, hogy már akkor megállapíthatók volna a régi Budának a mai Esztergomhoz való közelségét. A királyi központ egészen a XV. századig a Pilis volt; a középkorban a szokásnak megfelelően az udvar a vallási központ - Esztergom - szomszédságában maradt.

Salamon Ferenc a múlt század végén a főváros megbízásából írta értékes művét, Budapest történetét.<sup>17</sup> Salamon ismerte az Itinerarium Antonini római kori útleírást, ismerte, hogy a Duna-várrendszerek összekötésére szolgáló Aquincum-Brigetio útvonalon Esztergom alatti helyzetben volt Herculia Castra. Salamon tudta, hogy Lázius Wolfgang 1535-ben járt ott, és azt írta le, hogy a régi Buda volt régebben Herculia-Sicambria. (89. old.). Ám Salamon, miért, miért nem, ezt az útvonalat erőszakos és értelmetlen indoklással áttette az Óbuda-vörösvári-dorogi völgyvonulatba (273. old.), így megszüntetve annak szükségességét, hogy tárgyalja a régi Buda és az Esztergom melletti Sicambria egyezésére mutató bizonyító adatokat.

Bártfai-Szabó László 1935-ben megjelent könyvét<sup>18</sup> Györffy György a Vetus-Buda problémák legjobb összeállításának jelezte.<sup>19</sup> Ebben a könyvében a szerző 187 Vetus-Budára vonatkozó oklevelet és oklevélkivonatot közölt, igen sok fontos helyrajzi adattal. Ezek tanulmányozásából megállapította, hogy a régi Buda határaitól készített, 1212, 1355, 1510. és 1524. évi, s más oklevelekben talált határleírások, helyrajzi adatok nem alkalmasak arra, hogy ezek felhasználásával a mai Ó-Budán ki lehessen rajzolni a régi Buda térképét.<sup>20</sup> Ugyanakkor a határléleki oklevelek adatait még így is megpróbálta Óbuda területére leltszükíteni.

Tapasztalhatta, hogy az oklevelek Pilis-megyei területekről szólnak Buda szomszédságában. Az említett helyek: Pilis-hegy, Mogyorós-, Hegyeshegy, Szamárkő, Pazanduk falu, Bana-föld, Kovácsi, Kerekkút, Tanya halászhely, Uzaháza hegye, Ridegkút, az említett Szűz Mária-sziget, Őrs falu, Nyék, Felsőhévíz, Alba-Ecclesia (Fehéregyháza). Olvashatta régi oklevelekben, hogy a Szűz Mária-szigeti apácakolostornak úgyszólván minden birtoka, háza, földje, malma stb. Pilis-megyében, Esztergom közelében volt (170. old.). Hogy a régen keresett, Buda környéki Geysa-vásár nevű hely az Ipolytal szemben, Esztergomhoz közel volt, mindamellett észlelnie kellett az oklevelek szövegéből, hogy ezeknek a helyeknek a leírásakor az oklevél-szerkesztők minden esetben legfőbb iránytadó vonalnak az esztergomi polgárok útját, az esztergomi nagy utat (Via Magna Strigoniensis) jelölték meg, mégsem revidálta az eddigi óbudai elképzeléseket. Bártfai-Szabónak arról is volt tudomása, hogy a pálosok oklevél-kutatása szerint az Alba Ecclesia a Pilisben volt és nem a mai Óbuda területén (21. old.).

Gárdonyi Albert 1941-ben írt könyvecskéjében<sup>21</sup> igen jó összefoglalóját adta a régi Budára vonatkozó adatoknak. Ismerte az eddigi Sicambria név régi használatát, azonban Schoenwisner alapján állította, hogy Sicambria nevű város sohasem létezett (8. old.); bár ismerte azokat az okleveles adatokat, melyek szerint a Sicambria elnevezés közkeletű volt, és alatta a régiek nem Óbudát értették. (7. old.). Ismerte azokat az adatokat, melyek szerint ennek a városnak Esztergom szomszédságában kellett lennie. Ismerte az írásbeli bizonyítékokat az 1223. évi nagy tüzről, melyek szerint Esztergom és Vetus-Buda egyszerre égett le (8. old.). Tudta, hogy Kézai szerint a hun-római csata Sicambiánál zajlott le, és ismerte a Kézai által említett csata- és temetkezési hely azonosságát az Esztergom melletti Szamárkő területével. Tudott arról is, hogy az Alba Ecclesia (Fehéregyháza) azonos volt a Vetus-budai Boldogasszony templommal (12. old.), és hogy azt állítólag még Nagy Károly építette a frankoknak az avarok feletti döntő győzelme emlékére; de tudta Gárdonyi azt is, hogy az avarok csapatai a mai Buda területére nem vonultak be (14. old.). Végül írásbeli dokumentumokat ismert arról, hogy a régi Buda melletti Geysa-vásár, melynek helyét előtte is sokan kutatták, azonos volt a Felhívíz nevű helyszínnel, de arról is tudott, hogy ez a Geysa-vásár az Ipoly torkolatával szemben, Esztergom határához közel volt (21. old.). Megállapította ő is (Rupp után), hogy a felhívízi keresztetek rendháza, a Szentháromság-rendház mindig az esztergomi keresztetek Szent István rendházának bélyegzőjét használta, tehát azonos vezetés alatt volt. Ilyen szoros összefüggés nem állhatott volna fenn, ha a felhívízi Szentháromság-rendház - ahol eddig hitték - a mai Óbuda területén lett volna (58-59. old.). Felhívíz, amiről Anonymus is írt, csak az Esztergom-környéki lehetett, mert az volt a Duna felsőbb részénél. Gárdonyi észrevetelte azt is, hogy a Felhívíz elnevezés Anonymus idejében a mai Buda területére értelmetlen volt (11. old.).

Szilágyi János már a legújabb ásatási eredményeket is ismerte, és könyvében mégsem vetette fel a gondolatát annak, hogy Schoenwisner is tévedhetett, pedig tudta, hogy nemrégiben Aquincumban egy téglakarcolatot találtak, ami igazolta egy sicamber katonai alakulat Dunamenti területen való létezését, és tudta, hogy Schoenwisner Mária Terézia császárnő utasítására járt el, és hogy a bécsiek Aquincumból is elvitték az értékesebb leleteket.<sup>22</sup>

Úgy látszik tehát, hogy a kutatók mindig beleütköztek a hibás teória miatt az ellentétekbe. De miután az ásatók minden ásatásnál igyekeztek munkáikat sikeresnek feltüntetni, természetesen ez olyan magyarázatokat szült, amelyek a negatívumok mellett is sokakat megtévesztettek.

Semrni sem igazolja azt a feltevést, mintha Anonymus és Kézai Sicambriának, Attila városának a mai Óbuda területét tartották volna, sőt világos, hogy nem az akkor ismert Aquincumról írtak. A mai Buda területe hosszú évszázadokig is Pest néven szerepelt. Anonymus (LVII. fejt.) is így említi. A mai Óbudán talált ősi kemencéktől származó „Ofen” a legősibb német neve a mai Budának és Óbudának. Az Ofen nevet már írásokban is használták a XIII. században erre a területre. Vetus-Buda nevét viszont a német szövegekben már a XI. századtól Etzelburgnak írták. Az Ofen és az Etzelburg elnevezés sehol sem szerepel semmilyen írásban egy helységre értelmezve, és sehol senki sem írta azt, hogy Ofen azonos lenne Attila várával. A mai Buda „Buda” nevét csak a régi Buda latin szövegekben „Vetus-Buda” pusztulása után vette át.

Kézai szerint Attilát szintén az országútnál, a Bálvány-kőnél temették el.<sup>23</sup> Kézai leírása szerint a magyarok a Dunán Pestnél és Szobnál keltek át a vízen (a mai Pilismarótnál), ahol akkor Szvatopluk várát vették be és ott ölték meg Szvatoplukot és állítólag Marótot is. Ortelius Ábrahám belga földrajztudós 1597-ben kiadott egyik térképén<sup>24</sup> „Herculia sive Sicambria” kettős névvel jelölte a várost, pontosan a mai Pilismarót térségében. Ezt a Sicambriát azonosította a régi Budával Bonfini is. Mint láttuk, Kézai a XIII. században már más, talán biztosabb, régibb forrásból ismerte ezt az elnevezést. Ezek után már szinte természetesnek látszik, hogy a rómaiak egyik fennmaradt útvonal-leírása az ismert „Itinerarium Antonini”, valamint a „Notitia” római kori feljegyzés adatai alapján - mely szerint Aquincumtól kiindulva Ulcisia Castra (Szentendre) és Cirpi Mansio (Dunabogdány) után Herculia, Castra ad Herculem következett - Salva Mansio (Esztergom) előtt. 1906-ban, a római kori adatok egyezésének megállapítása után, régészeti ásatásokat folytattak Pilismaróton, és ott az akkori tudományos megállapítások szerint feltárták Herculia maradványait.<sup>25</sup> Ezt igazolja az egyik legutóbbi térkép: 1958-ban jelent meg, Dercsényi Dezső ellenjegyzésével.<sup>26</sup> Az ásatásokat vezető Finály Gábor leírása szerint a feltárások során egy 820 méter hosszúságú, bástyákkal tagolt kőfal maradványai és azzal körülzárt dombtetőn egy 27-33 méter méretű oszlopocsarnok alapjait ásták ki. Finály a környéken talált sok római kori pénz, téglák és cserépleletre hivatkozva a kiásott épületmaradványokat római korinak tartotta, de maga is megjegyezte, hogy a pontos kormeghatározás érdekében szükségesnek látja az ásatások folytatását. Herculia előkerülése abban az időszakban történt, amikor Árpád vezér halálának ezeréves évfordulója alkalmával emlékművét Óbudán tervezték felállítani, és Fehéregyház Óbudán való elképzelését szent és sérthetetlen gondolatnak tartották. Senki sem vette észre, hogy Herculia Castra feltárása egyben Sicambria megtalálását jelentette.

Lübecki Arnold (1205-1210) között írt krónikája szerint I. Frigyes kereszteshadjárata alkalmával a német császár és kísérete Granban (Esztergomban) szállt ki hajójából, ott III. Béla vendége volt. Onnan a magyar királlyal átmentek Attila városába, Etzelburgba, megtekintették, majd annak környékén vadásztak. Azt ismét Granban vették át a magyar király és királyné ajándékait, és indultak a hajóval a Dunán a Szentföld felé.<sup>27</sup>

Ebből a leírásból is világosan megállapítható, hogy az Árpád-korban és később is oly sokszor szereplő Etzelburgot semmiképpen sem lehet a mai Óbuda területével azonosítani. Nagyon valószínűtlen, hogy egy vadászat és egy romváros megtekintése miatt az idős császár feleslegesen megtette volna az Esztergom és Óbuda közötti hatalmas utat oda-vissza, amikor úgyszólván utazott tovább. A Herculia-Sicambria-Pilismarót távolságú külön útra azonban elmehetett. Ez a leírás egyébként jól megkülönbözteti Gran-t (Esztergomot) és Attila városát (Budát), és igazolja azt, hogy Attila-város-Buda-Sicambria Esztergomnál volt, mint azt az Ortelius-térkép adatai is mutatja.

Most ismét gondoljunk Kézai megjegyzésére, hogy a Dunán Sicambriánál átkelt hunok vezéreit és Attilát is a Bálványkőnél - Statua lapidea - temették el, az országútnál, a - cuve azoa - Köves-völgy oldalánál. Így a kapcsolatok még érdekesebbek lesznek, mert a mai Esztergom-Pilismarót határa mentén megtalálható ez a terület, ugyanolyan elhelyezkedésben, ahogyan Kézai írta.<sup>28</sup> A Herculia-Sicambria helyén lévő Pilismarót 1789-ből származó térképén ez a Kézai által említett országút Esztergom útjának van jelölve, és ugyanott megtalálható a Köves oldala - cuve azoa - elnevezésű völgyoldal és terület, valamint a középkori elnevezések szerint a Szamárkő - Statua lapidea -, az ősi Bálványkő.<sup>29</sup>

A Szamárhegy vagy Szamárkő elnevezés a középkori térítő barátok gyakorlatából született. A pogányok és pogány szokások megszügyenyítésére a Bálványos, vagy Bálványról ismert helyeket ők nevezték el Szamár jelzővel. Így Bártfai-Szabó László is ezt a régi Szamárkő elnevezést azonosnak tekinti a még régebbi Bálványkő névvel.<sup>30</sup>

Figyelemre méltó adatot tartalmaz egy 1292. április 20-ról származó oklevél.<sup>31</sup> Ebben az oklevélben, amely egy birtok adás-vételét rögzíti le, pontosan a mai Szamárhegy területének leírását kapjuk. Az oklevélben mint helyrajzi pontok többször szerepelnek a „Szamárhegyi palotárom” és a „Szamárvár” elnevezések. Ez azt jelenti,

hogy a Szamárhegyen az esztergomi országút, a Búbánatvölgy és a Szűz Mária-sziget környékén valamikor várpalota volt.

Azt tudjuk, hogy a hittérítő barátok szándékos névadása folytán Bálványkőből Szamárkő lett, de a Szamárvár elnevezést már ezzel nem lehet megmagyarázni. Egy várnak semmiképpen nem lehetett a neve Szamárvár. Itt, a mai Esztergom közvetlen szomszédságában ilyen elnevezésű várat egyébként semmilyen más ismert írás sem jelez. Ennek a várnak valamikor kétségkívül más neve volt, és itt ez a név közismert kellett, hogy legyen.

A középkori írások Etzelburgot, Attila városát teszik a mai Esztergomhoz közel. A honfoglaló magyarok vezérei először „Attila várában” - egy régi várban - telepedtek meg, és ott - a Szűz Mária-sziget mellett - alakult ki az ősi Buda vára. Attilát a Bálványkőnél, az országút és a Köves-oldal mellett temették el - ez is az említett Szűz Mária-sziget mellett van. A régi magyar krónikákból származó adatok szerint, melyeket török forrásokból (Tarikh-i Üngürüs) ismertünk meg, Attilát Esztergom mellett temették el. Ennél a Budaváránál a magyarok vezéreinek mindegyike épített magának várat, ezért a törökök ezt a város-központot Jedikulinak, Hétvárnak nevezték.<sup>32</sup> Ennek a hét várnak a létezését több forrás látszik igazolni, például Cselebi szerint Buda elfoglalásakor a törököknek négy várat kellett Budánál elfoglalniok. A „hun-króniká”-ban Kézai azt is említi, hogy Attila első pannóniai udvartartását Scewen-nél tartotta, a Seven pedig kelta-angol nyelven hetet jelent.

Anonymus korában a királyok vára Buda volt, és csak azt tudták róla, hogy azt előzőleg Attila uralta. Ez a vár lehetett a pogány Bálványkőnél, és ebből lett sokkal később egy rosszindulatú német fordításból „Szamárvár”. Közismert az a tény, hogy a régi Budát minden német szövegben Etzelburgként említik. Egy rosszindulatú „elírás” már könnyen csinálhatott fordítást, amikor az Etzelburgot „Eselburg”-nak írták el. Így lehetett csak megérteni a Szamárvár elnevezést, és így lehetett Attila várából, Etzelburgból Szamárvár, és a hegyből Eselberg, Szamárhegy. Németnyelvű térképen a hegy tényleg Eselsberg néven szerepel. Az Etzelburg elnevezés a régi Buda várára vonatkozóan még Borbála királyné 1432-es, Holczer bécsi bíróhoz írt levelében így szerepel: „Unsern sitze is Eczelburg”.<sup>33</sup> Az esztergomi országútnál lévő Szamárkő-Chemarkw neve viszont már András király 1212. évből származó budai határjárási oklevelében is szerepel, mint az ősi Bálványkő akkori elnevezése. Kézai ezt nevezte az objektívnek tűnő latin Statua lapidea formában.

Ennél a pontnál érdemes kissé foglalkozni Knauz Nándor és a Szamárhegy kapcsolatával. Knauz esztergomi kanonok Simor János esztergomi primás megbízásából írt hatalmas műve, történelemírásunk szempontjait tekintve, rendkívül jelentőségteljes munka volt.<sup>34</sup> Szükséges azonban megállapítanunk, hogy az Alt-Ofen-i születésű Knauz Nándor, esztergomi kanonok pontosan a Szamárhegy tövében építette fel kastélynak is beillő magánvilláját. Knauz bizonyára a régi írások rendezése során juthatott olyan adatokhoz, amelyek érdekessé tették számára ezt az ő idejében még teljesen elhagyott Búbánat-völgyi tájat, a Szamárhegy és a Csókáskő tövében, hiszen az általa talált kelta sírkő, Solva hercegnő sírköve is a Szamárhegy környékéről származik. Ennek a sírkőnek eredeti fekvőhelye fontos lehetne az ősi kelta központ pontos helyének megállapításánál. A kőbe vésett római kori bizonyítékot, az „Ad Herculiam” szövegű feliratos követ a múlt század végén a Basaharc-nak nevezett területnél találták meg, mely terület felett a legmagasabb hegycsúcson László Gyula és Székely György professzorok egy általam felfedezett hatalmas teljedelmű, kőfallal körülvett vár létezését ismerték fel. László professzor a rövid felszíni leletvizsgálat után ezt a várat őskori, vagy ókori várnak minősítette, később azonban a falnak faragott kövekből rakott része is előkerült, és Zádor Mihály egyetemi docens vizsgálatai alapján kiderült, hogy itt és a szomszédos emelkedőn – Hidegtelek-szereszt - lévő, eddig római - korinak ismert felépítményeken középkori ráépítkezések is vannak. A Szamárhegyen ugyanolyan sziklába vágott falakat találtam, mint a visegrádi Mátyás-palota teraszképző sziklafalain. E terület hatalmas erejű ősi védelmi központnak látszik. Talán itt lehetett Herculesvára? Akkor viszont mi volt a Pilismaróton feltárt hatalmas oszlop-csarnok? Az akkori jelentések szerint az ott talált épületnek négy sorban hat darab oszlopa volt, azoknak alapjai maradtak meg. A térképen keresve a régi elnevezéseket, útmutatásul a kérdések megoldására. Marótnál beleütköztünk két érdekes helységnévbe, ez a Kis-Hábad és Nagy-Hábad. Óbad nevű helyiség ismert itt a középkori oklevelekből; ez a középkori Óbad szó alakulhatott át idővel Hábad-dá. Az Óbad régi francia szó és jelentése azonos a latin albá-val.

A Hábad-Óbad-Alba azonosság felvetődése azért érdekes, mert többek szerint (pl. Bonfini) az Alba Ecclesiát még Nagy Károly frank király, római császár állította a pogány avarok leverése és megkeresztelése emlékére. A francia Aubadel-Alba 'virradatot' és egyben Mária Boldogasszonyt jelentő, ismert értelmezése a pogányok térítésére utal, és egyben a Hábadnál megtalált ősi Boldogasszony-templom maradványainak Pilismaróton való létezését emeli nagy jelentőségűvé. Ugyanígy fokozódik a jelentősége annak a ténynek, hogy a Pilis területe tele van Árpád-kori létesítmények maradványaival. Csak Pilismarót kisugárási övezetében ismert a pilisszentléleki, pilisszentkereszt, klastropusztai kolostor-rom, a dömösi prépostság maradványa, az esztergomi, visegrádi vár, és ehhez jönnek a most előkerült régi vármaradványok. A történelem adatai is azt igazolják, hogy a honfoglalás idejétől a királyi család életének főbb eseményei a Pilishez kapcsolódtak. Szent István király fia, Imre herceg egy pilisi vadászszerencsétlenség áldozata lett; I. Béla királyra Dömösön szakadt rá a trónszék; Álmos herceget és fiát, Bélát, Kálmán király Dömösön vakított meg; Álmos azután egy ideig a dömösi kolostorban élt fiával, a későbbi II. vagy Vak Bélával; Gertrud királynét a Pilisben ölték meg. Tehát úgyszólván minden királytragédiánk a Pilishez kapcsolódott. Így figyelembe kell ma már venni Evlia Cselebi török világtutónak az 1660-

64 évekbeli magyarországi tartózkodásáról írt beszámolóját.<sup>35</sup> Megírta, hogy Buda három órás kocsútra volt Gül Baba sírjától, ettől a sírtól 7000 szőlőskertet számolt meg Budáig, amely szerinte Esztergom kerületében volt, és azt is, hogy ott, Esztergom alatt valamikor egy nagy város volt, de amikor ő ott járt, a város helyén már csak szőlők és gyümölcsösök voltak: a törökök a város helyére erdőket, gyümölcsösöket, szőlőket ültettek. Cselebi írásából tudjuk, hogy Buda elfoglalása utáni napon a törökök kirendelték a lakosságot egy közeli térségre és ott 70 ezer embert lemészároltak. A magyar történelemírás csak egy ilyen szörnyű vérengzést ismer, azt, hogy a törökök Pilismarót határában 25 ezer családot gyilkoltak le.<sup>36</sup> Ez rávilágít Pilismarót nagy fontosságú helyzetére. Erről a tömegmészárlásról egyébként Cselebi megemlékezik az Alba Regia ostromáról írt sorokban is, ahol ugyancsak 70 ezer ember leöléséről írt. Figyelemreméltó jelenség, hogy ennek a nagy öldöklésnek emléke sem Székesfehérváron, sem a mai Budán nem volt meg soha sem, és a hivatalos történelemírás sem említi ezeket a helyek történeténél. A most előkerült adatok természetesen logikusan igazolják, hogy miért van meg ennek a tömegmészárlásnak az emléke itt, Pilismarótnál.

A Pilis uralmi központja nem a mai Esztergom volt. Hiszen tudjuk, hogy az ott lévő palotát I. Imre király 1198-ban már odaajándékozta az esztergomi érseknek,<sup>37</sup> így bizonyos, hogy a magyar királyoknak akkor máshol volt a lakóházuk, s ez már ennél is különbb volt, mégis Esztergom közelében kellett, hogy legyen. Erről tanúskodik a pápa 1203-ban kelt oklevele, melyben úgy rendelkezik, hogy a magyar királyoknak csakis az esztergomi érsek nyújthatja az egyházi szentségeket. Miután így naponta kellett találkozni az érseknek a királlyal, ez logikusan igazolja azt,<sup>38</sup> hogy a királyi vár közel volt Esztergomhoz. A magyar középkorban a királyi kancellária vezetői általában az Alba Ecclesia papjai közül kerültek ki. Az Alba Ecclesia - mondhatni - a királyi család egyháza volt. Annyira szokássá vált, hogy az albai prépostokból lettek a királyi kancellárok, hogy ezt végül jogszokássá emelték. Egy pápai vizsgálat megállapította, hogy a királyi kancellárság az Alba Ecclesiához tartozik.<sup>39</sup> Ezért is tartathatatlán az a régebbi álláspont, amely szerint a királyi kancellárok a mai Székesfehérvár egyházából kerültek volna ki, s hogy az Alba Ecclesia azonos lett volna a székesfehérvári egyházzal.

A mai Székesfehérvár neve ősi keletű elnevezés. Anonymus krónikájának XLVII. fejezete szövege erről, amely elmondja, hogy Eudu, Esta vezér fia Árpád parancsára hogyan foglalta el a Dunántúl Duna-parti részét, és hogyan kapott ott Árpádtól birtokot, ahol Eudu várat épített, ahol „széket” alkotott magának, melyet azért Zekuseu-nak neveztek. Azt is megírta Anonymus, hogy ez a vár ugyanott volt, ahol ma Vajta van (Fehérvár melletti Vajta). Az Alba nevet Anonymus itt nem említette, mert hiszen az Alba Ecclesiáról már megírta (LII. fej.), hogy az Árpád sírjánál építették fel Attilavárost, Buda mellett. A mai Székesfehérvár nevét még a török uralom korában is ugyanúgy írták, mint ahogyan Anonymus.<sup>40</sup> Ez a Zekuseu-Székes elnevezés azonban valószínűleg más eredetű, mint ahogyan azt Anonymus magyarázta. Nem egy vezéri székhelyet jelez, hanem egy népcsoport régi elnevezését. Erre László Gyula professzornak az a megállapítása világít rá, hogy a keleti határszélre kitélepített székelység egyik eredeti elhelyezkedése a Dunántúl Dunamenti területe volt,<sup>41</sup> ahol többek között Eszék, Szekszárd, Bátaszék, Székesfehérvár később kialakult. Székesfehérvár neve tehát a székelység nevével rokon. Az Alba Ecclesia prépostjai sem Székesfehérvárról kerültek a királyi palotába kancellárnak, hanem a Buda melletti Alba Ecclesiából.

Tudjuk is - nemcsak az Anonymus-krónikából, hanem több hiteles oklevél adataiból - , hogy az Alba Ecclesia, a királykoronázó és temetkezőhelynek ismert „Fehéregyháza” temploma a középkorban Attila-városnak, Etzelburgnak, az előzően Herculiának, illetve „Cambriának, végül Budának nevezett vár vagy város területén volt.<sup>42</sup> Albáról nagyon érdekes adatok találhatók az Alba Regia felszabadítására 1600-1601-ben indított közös hadműveletek leírásában.<sup>43</sup> Ruszwurm tábornagy, a hadjárat parancsnoka katonás pontossággal írt a hadműveletekről. Ezekből megtudjuk, hogy az Alba Regia felszabadítására induló csapatok fő gyülekező helye Győr városa volt, a hadsereg egységes haderővé állt össze, azután Esztergomba ment, és innen indult Alba felszabadítására. Kolonics ezredes lovasscsapatával átküldték Párkányba, hogy a Duna túlsó partján végezzen felderítést. A Ruszwurm-féle felszabadító sereghez kapcsolódott később Eörsi esztergomi várnagy csapata is. A Ruszwurmtól származó ostrom-leírás világosan igazolja, hogy az ostrom magas erődítmények, szűk völgyek, erdők, tisztások környezetében zajlott le. Ruszwurm leírja, hogy a harcok egyes szakaszában harcosait olyan szűk völgyben vezette a templom térségéhez, amelyen egyszerre csak három katona tudott előrehaladni. A török parancsnok a városban folyó harcokat egy magaslatról, közelből nézte, és innen adta parancsait. Az egész ostrom-leírás bizonyítékát adja annak, hogy a régi Buda melletti királyi Alba-hegyi vár volt. Mindez a Duna mellett történt, ezt bizonyítja egy, a Nemzeti Múzeum metszettárában található, XVII. századból származó olasz metszet is, amely Alba Regiát Duna-menti várnak ábrázolja. Ugyancsak ezt igazolja egy szintén olasz nyelvű, XVII. századi haditerv, mely szerint a keresztény hadjárat Dunán történő utánpótlását az Alba Regia körüli hegyi várak biztosíthatják. Ez a haditerv a szöveg további részében a mai Székesfehérvárt is említi, de már Stuhlweisenburg néven, a nagykanizsai hadműveletekkel kapcsolatosan.<sup>44</sup>

Amikor a pálos barátok a törökök kiűzése után visszatértek, a mai Buda környékén keresték a Mátyás király által nekik adott Alba Ecclesiát, s miután annak semmi nyomát nem találták, 1719-ben P. Terstyánszky Lászlót Pozsonyba küldték, hogy a budai káptalan ott<sup>45</sup> őrzött oklevelei között keressen adatokat Alba hollétére. Jellemző, hogy a régebbi felfogás szerint ez a kutatás nem vezetett eredményre, mert Terstyánszky azt jelentette: az Alba Ecclesia kolostora a Pilisben volt. Tehát a közvetlenül a törökök utáni kutatás is erre az eredményre veze-

tett. Mindenesetre érdekes, hogy Terstyánszky kutatása után a pálosok a pilismaróti Hábod-környéki kolostorba költöztek be.. A kolostor területét akkor hatalmas, 3 méteres fallal vették körül, a bekerített területen még ott van a régi - talán az ősi - templom nagyméretű helye is. Ezt a kolostorkertet pár évvel ezelőtt parcellázták, és a szórványos építkezések alkalmával területén több egyházi jellegű épület alapjait ásták ki, köztük - a ma is létező temetővel határos oldalon - egy kör alakú kápolna alapjait.

Ez a hábodi régi kolostor ott van az esztergomi út mellett, ahol a Malompatak átfolyik az út alatt; a régi térképen még jelölve van a kolostor alatt 3 halastó is. Ez a helyzet pontosan megfelel az Alba Ecclesia fekvéshelyének, ahogyan azt a korabeli oklevelekben leírták.<sup>46</sup>

A régi Buda és az Alba Ecclesia helyrajzi fekvésének kérdése tisztázása érdekében kimerítően kutatták Buda város - a régi budai királyi birtok - és a budai káptalani birtok határainak helyzetét, különösen a pontos adatokat tartalmazó 1212, 1355, 1510, 1524 évekbeli határleíró oklevelek alapján. Ezek a Buda környékén történt, mintegy háromszáz év állapotát felölelő határleírások közel kétszáz éve ismeretesek a Buda-kutatásnál. Ma már meg lehet állapítani, hogy a régi Buda határait leíró korabeli oklevelek nem a mai Óbuda határaitól szólnak. Olyan hegyek, völgyek, utak, patakok, tavak vannak ezekben felsorolva, amelyek a mai Óbuda környékén nem lehettek sohasem. De továbbmenve: az oklevelekben szereplő helyrajzi pontok, a Szűz Mária-sziget, a Melegvízfalu, Felhévíz, az esztergomi utak, Hévíz-malompatak, Köveshegy, Kövesoldal, Szamárkő, Mogyoróshegy, Hegyeshegy, Pilis hegy, Pazanduk falu, Geyza-vásár, a szentkeresztí és a szentléleki kolostor, a Halásztanya, az Akasztódomb, mind-mind ott vannak azon a tájon, ahol a század elején a régi római kori adatok alapján felkutatták és kiásták Herculia maradványait, amely azonos volt Sicambriával, Attila városával, ahol a honfoglaló magyar vezérek betelepültek, megalapították sok száz évig tündöklő központjukat.

A régi királyi központ „Buda” elnevezése nem is volt akkoriban törvényszerű. A Szent László vendégeként Magyarországon tartózkodó II. Boleszló lengyel királlyal a XI. század közepén itt járt lengyel krónikáiról szerint pl. a király vára „Bazoar”-nak van leírva, amit inkább lehet Vasvárnak érteni, mint Budának, és tudjuk is, hogy Szent István sokszor tartózkodott egy várban, melyet Vasvárnak hívtak. Ez a Vasvár nem lehetett a távoli Vas megyei Vasvár, csak az a régi vár, mely régebben Etzelburg, Attila vára néven volt ismert. Több Árpád-kori oklevélben szerepel a királynék váraként ez a Vasvár.<sup>47</sup> Ennek a régi Vasvár nevű várnak a nyomait megtalálhatjuk a Pilisben. Ez a vármaradvány Basaharcnál van. A Basaharc név a régebbi térképeken jelzett „Basarcból”, a „V” és a „B” szokásos felcseréléséből következően ez a „Basarc” név pedig a „Vasarc”-ból származik, a Vasarc pedig a Vasarx-Vasvár szóból ered. Ma is szerepel Basarcnál a Vasarc mint hely-elnevezés, térképeken lehet követni a szó átalakulását.

Több adat is szól arról, hogy Buda és Alba körül számos más hegyi vár és erőd is létezett.<sup>48</sup>

Ez az egymás mellett elhelyezkedő vár- és erődítményrendszer egészen világosan kifejezésre jutott a Képes Krónika XIV. századbéli képeiben, melyeken a királyi vár minden esetben úgy van ábrázolva, mint amely több hegyi vár szomszédságában létezett. Ezek az ábrázolások kizárták azt, hogy azok a mai Buda környékét mutatnák. A régi Budán élő középkori művész - a képek Medgyesi Miklós miniátor, magyar festő munkái - kétségtelenül olyan területet festett le, ahol egymás mellett álló hegyi várak voltak, erősen hegyvidéki jellegű területen. A krónika magyar munka volt, és kivitelezői nagyon is jól ismerték a régi Buda környékét.<sup>49</sup> Lehetetlenné teszi a hamis ábrázolást az is, hogy ezt a Képes Krónikát a magyar király ajándékozta idegenbe, tehát megnézte és látta a képeket. Nem adhatott olyan művet ajándékba, melynek adatai eltérnek a valóságtól.

A Képes Krónika képei - a primitív kivitel ellenére is - megdöbbentő módon azt a képet adják vissza, melyet a Pilis hegység mutathatott akkor, amikor még álltak azok a várak és várfalak, melyeknek nyomai most a Pilisben előkerültek.

Dömösön 1963-ban egy útépítésnél kora-kőkori leletekkel együtt egy lakóház maradványait tárták fel. Ezt a leletet a régészet történetében eddig egyedülállóan legkorábbi lakóház-maradványnak minősítették. A dorogi bányászregészeknek ásatási tevékenysége kapcsán pedig a Pilis-hegy egyik barlangjából csak pár évvel előbb került elő az a csontból faragott síp, melynek korát 20 ezer évesnek találták. Az egyik most felfedezett környékbeli várhegy tövében régi rézbánya és ősi kohónak a maradványait találták. Ez a rézlelőhely esetleg megoldhatja azt a kérdést, hogy a magyarországi önálló rézfeldolgozás hol született meg.

Az egyik pilisi Árpád-kori vár bemutatása alkalmával a vár mellett egy töltés-sáncra Korek József, a Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese Halstatt-kori téglamaradványt talált és megállapította, hogy ott valamilyen illyerkelta lakótelep létezett. A Pilis e helyén ismert egy római kori út maradványa, a Dobogókőn a római őrtorony létezését ismerjük, a Sibrik-domb tetején nemrég került elő római kori erődítmény-maradvány. Pilismaróton Herculia-Sicambria állítólagos romjait ásták ki a század elején, a Hosszú-hegyen ókori várat látott László és Székely professzor, a Hidegtelekeskereszt hegyén római kori temetőről tudnak - tehát az egész környék őskori, ókori és római kori jelentősége igazolt. A Pilis tehát minden korban fontos szerepet játszott. Ha a visegrádi Mátyás-palota feltárásának a történetét nézzük, láthatjuk, hogy ennek a palotának szépségeit, művészeti nagyságát tervszerűen tüntették el azok, akik hatalmas munkával vastag törmelék- és földréteggel takarták el. Ez semmi esetre sem lehetett véletlen vagy az idő munkája. El kell ismemünk a török szerzők régi adatait, melyek szerint a régi Budát a törökök tervszerűen pusztították el. Ennek a tervszerű munkának az eredménye volt az, hogy ma a Pilisben csak nehezen lehet felismerni a régi kultúra nyomait. Ismerjük azokat az adatokat, melyek

szerint Vetus Buda már 1566-ban elnéptelenedett, és ami lakója még megmaradt, 1595 után azok is Esztergomba menekültek. Busbeck német diplomata 12 évvel a török megszállás kezdete után járt Vetus Budán, és akkor azt írta, hogy ott minden összeomlóban volt. II. Szelim szultán 1568. március 14-én kelt levelében említette a császárral való megállapodását, amely szerint a határmenti várakat le kellett rombolniuk, és nem volt szabad semmit újjáépíteni. Így nyilvánvaló, hogy a múltban egyes hatalmak tervszerűen törekedtek a régi város nyomainak eltüntetésére. És sajnos, ez az igyekezet végül célhoz vezetett.<sup>50</sup>

Mindezek után számomra nem jelentett meglepetést, hogy a térképeken és a régi írásokban is szereplő Herculia-Sicambria kömyékén, ott, ahol a Szamárkő, tehát a Bálványkő állott, a pilisi régészeti leletek, illetőleg a leletek származására vonatkozó bejelentésem után folytatott régészeti kutatások - a basaharci ásátások - a római országút, az esztergomi út mellett a Kő-oldalánál, a Kövek-aljánál hatalmas sírmezőket tártak fel. Itt különösen vezéri és főiri jellegű kelta- és avar-kori sírok kerültek felszínre. Kézai tehát az ősi temető helyét tökéletes pontossággal írta le az ősi Sicambria határában.

Ez a temetkezési hely az Ipoly torkolatával szemben van. Az ásátások vezetője, Fettich Nándor szerint az eddigi ásátási eredmények azt mutatják, hogy itt a Kárpát-medence legjelentősebb kelta- és avarkori temetője volt; a legújabb ásátási terület részén pedig egy szintén terjedelmes rézkori temető sírjai kerültek elő. Szerinte itt valóban egy ősi eredetű kulturális központnak kellett lennie.

Nagyon remélhető tehát, hogy a Pilis megjelölt környéke még további számtalan döntő jellegű bizonyítékot rejt magában az ősi magyar királyi központ építményeiből, maradványaiból. Beigazolhatják még ezek, hogy tévedés történt, beigazolódik talán még az is, hogy miért ragaszkodtak oly sokáig ehhez a tévedéshez, hogy a mai Budapest régi vezetősége miért jutalmazta pénzzel, arannyal, kitüntetéssel mindig azokat, akik tüzzel-vassal fenntartották azt az elgondolást, hogy a régi Buda, az Átpád-kori Buda a mai Óbuda környéke volt.

Ennek a régi, téves Alt-Ofen-Vetus Buda teóriának a tartós fennmaradása megtévesztette a legjobb felkészült kutatókat is. A „Kronikáink és a magyar őstörténet” című könyve alapján Györffy György e tárgyról fontos megállapításokat tudott tenni. Amikor a múlt eseményeinek helyrajzi vonatkozásait vitatta, nem tudott biztos alapokra találni, mert az Árpád-kor királyi központját a kérdéses időpontok vonatkozásában az általánosan elfogadott eddigi elképzelések miatt kénytelen volt a mai Óbuda területére tenni. Györffy a Kézai-, a Budai-, a Sámbocki - és a Képes Kronikákban felhasznált hun-magyar krónika eredeti szerzőjének személyét kutatva megállapította, hogy annak szerzője nem lehetett más, mint Ákos, aki „1244-1268-ig udvari káplán; 1248-1251-ig székesfehérvári örkanonok-kincstárnok; 1248-1261-ig királynői kancellár; 1254-1272-ig pedig mindezek mellett budai prépost volt” (i. m. 159. old.). „Azt hiszem, hogy a három vonatkozás - királyi udvari káplán, székesfehérvári kincstárnok és királynői kancellár ilyen meglepő találkozása egyszemélyben, feljogosít arra, írja Györffy, hogy Ákos mesterben keressük a 13. századi krónikaszerkezet szerzőjét. Neki állott érdekében és módjában a budai káptalan-melynek húsz éven keresztül prépostja volt - minden egyházat felülmúló módon kiemelni, múltját és jogait öregbíteni; ő ismerte a székesfehérvári kincstárat olyan alaposan, hogy az ott heverő kincseket darabra leírhatta, és mint királyi káplán és királynői kancellár, ő vezethette a dinasztikus szempontokat számoltartó királyi krónikát éppen 1272-ig, a halálát megelőző napokig” (i. m. 161. old.). „Béla király megbízásából 1266-tól az Insula Leporum-i Szűz Mária-szigeti domonkos-rendi apácakolostor ügyvivője volt Ákos, ebben a minőségben 1272-ben bekövetkezett haláláig a kolostor mindenfelvetődő birtokügyét ő intézte.” (u. o. 173. old.).

Máshol Györffy ezt írja: „A szerző visszatér Keán kincsére és elmondja, hogy az elvett kincsekből Szent István a székesfehérvári Bazilikát alapította. „ - „A fehérvári egyház - Alba Ecclesia - leégéséről tett megjegyzése egészen hallomás jellegű és a fehérvári egyház dolgainak ismeretét tükrözi.” (169. old.) „Szent István, ... a székesfehérvári egyházat... arany oltárokkal, keresztekkel és arany kelyhekkel, továbbá a legtisztább arannyal és legdrágább kövekkel, himzett öltönyökkel bőven megajándékozta... két misemondóruhát, melyek közül mind-egyiknek a széle 74 márka legtisztább arannyal, drágakövekkel van kihímezve, melyeket Szent Benedek, a római Szentegyház pápája Szent István kérésére oly hathatós kiváltságokkal ruházott fel, hogy aki misemondás közben azokat használja, a királyt törvényesen felkenhesse, megkoronázhassa, és karddal övezhesse.” (i. m. 160. old.). „Ez a kincsfelsorolás kitűnik rendkívüli tájékozottságával” - teszi hozzá Györffy - e leírás egy múzeumvezető szavait idézi emlékezetünkbe. Csak olyan ember sorolhatta fel ilyen pontosan a székesfehérvári egyház kincseit, aki azokkal tüzetesen foglalkozott... Ha most végignézzük a székesfehérvári káptalan tagjainak névsorát, 1235 és 1272 között, egyetlen thesaurarius címet viselőt találunk közöttük: Ákos mestert, a királyné kancellárját, későbbi budai prépostot. Mária királyné 1248-ban kelt oklevele, melyet Ákos mester állított ki, ezekkel a szavakkal végződik: „Datum in Insula Leporum per manus fidelis nostri cancellarii magistri Acus thesaurarii Albensis ecclesiae anno Dni MCC quadagesimo octavo.” (i. m. 160. old.).

A hun-magyar krónikában döntő fontosságúnak leírt Támok-völgyi csatát is észrevételezi Györffy „...végül említi meg a szerző a hun-történetben Tárnok völgyét.” (Itt Györffy aljegyzetben megemlíti, hogy nem látja igazoltnak azt a régebbi feltevést, mely szerint az idézett „Támok-völgy” azonos lenne az Érd-Batta melletti sírmezők környékének területével.)- „A hun-történet véres csatájának színhelye, Tárnok-völgy, szintén a királynéi kancellár és budai prépost működéséhez kapcsolódik.” (i. m. 175. old.). Györffy ebben a művében tehát a bőven felsorolt adatokkal bebizonyította, hogy a magyar krónikák legtöbbjének irányadó hun-magyar krónika szerzője



Ákos kancellár volt, és hogy a krónika szerzője, mint budai prépost, albai prépost, kincstárnok és királynéi kancellár köze 130 évig élt a királyi udvar környezetében, a régi Buda központi életében, mindig jelentős szerepkörben. Részünkre most nem az a fontos, hogy ki a krónika szerzője, de igen meggyőzőnek tartjuk tisztségeinek tüzetes felsorolását és bebizonyítottan Ákos szoros kapcsolatait a királyi udvarral, az albai egyházzal, budai prépostsággal. Csak sajnálatos, hogy Györffy e könyvének kiadásakor még nem ismerhette azt a tényt, hogy Ákos kancellár életének nagy részét pontosan azon a területen élte le, ahol a Pilisben a föld alatt rejtve nyugodtak a régi magyar királyi központ maradványai.

Ákos kancellár, udvari káplán, Alba Ecclesia-i kincstárnok, budai prépost és a Szűz Mária-szigeti apácák ügyeinek hű szolgálója, patronusa ugyanis az Esztergom határvonalán lévő Búbánat-völgy oldalában épített magának palotát, és élete végéig ott lakott. Ennek a palotának maradványait ezen a területen ma már mindenki ismeri. Az az ember, aki oly nagy szerepet vitt IV. Béla király és Mária királyné évtizedekig tartó hosszú uralkodása alatt nem építtetett magának palotát Budától, a királyi udvartól, a királynéi vártól messzire levő területen. Ákos palotája viszont kétséget nem hagyva annak a területnek szomszédságában volt, ahol Herculia-Sicambria romjai előkerültek. Tovább menve, Ákos kancellár nyilvánvalóan az általa kiállított okiratokban maga nevezte el a völgyet, ahol palotáját építtette, Tárnok-völgynek, hiszen ő albai kincstárnok volt. Béla király Ákos kancellár idejében adta ki 1249. november 28-án keltezett oklevelét, melyben Esztergomtól kiindulón úgy jelöli meg ezt a területet, mint amelyen királyi udvarnokok és tárnokok laktak. Ákos palotáját pedig 1288. május 12-i és 1292. április 20-i oklevelek jelölik itt, ahol a palota romjai ismertek is, és ahová régi térképen (a Lascy-féle 1769-ből) Acus Palot néven, mint helységet is bejelölték.

A Búbánat-völgy-Tárnok-völgy a Duna partjáiig terjed, és itt szemben, kis Duna-ággal elválasztva, ott van ma is a Szűz Mária-sziget; csak az itteni apácák kolostorának patronálását láthatta el az idős Ákos kancellár. Közeli palotájából az említett szerepet élete végéig vállalhatta. A völgy másik vége mélyen benyúlik a maróti hegyek mellett a Kerekkút-Kerektóig. A Búbánat-völgy négy részre volt osztva mesterséges töltésekkel, hatalmas vízduzzasztókkal, hogy halastavakat alkosson. A negyedik, legfelsőbb duzzasztott résznél áll Knauz kanonok régi villája és Ákos palotájának régi maradványa. A környező hegyeken biztos jelei találhatók a régi várépítkezéseknek. A Búbánat-völgy, a Tárnok-völgy, a hunok nagy csatájának a színhelye tehát közvetlenül ott volt a Bálványkőnél, a római kori országútnál, a Kövek-alja, a Kövek-oldala nevű helyeknél, ahol Kézai (Ákos?) szerint a hunok kapitányait és Attilát is eltemették. Itt meg kell jegyezni, hogy Györffy minden esetben Székesfehérvárnak írta az Alba Ecclesiát. Ennek a Sicambria melletti Albának volt kincstárosa Ákos és onnan ismerte a koronázó miszeruhákat. Egyébként is képtelenség lett volna abban a korban, hogy a mindennapos elfoglaltságot jelentő budai udvari kápláni, illetőleg királynéi kancellári tisztséget és a mai Székesfehérvár területén egy szintén mindennapos elfoglaltságot jelentő kincstárnoki tisztséget sok éven keresztül egy ember látott volna el. Ez csak úgy lehetett, hogy az Alba templom és a budai királyi, királynéi udvar egy helyen volt, a tisztségeket viselő főpapnak tehát természetesen ott is kellett laknia.

Így világosan kirajzolódik a királynéi vár, a királyi udvar, az Alba Ecclesia, a Szűz Mária sziget, Vetus-Buda szoros összefüggése, de most már - mint elválaszthatatlan - ezekhez hozzákapszolódik Ákos kancellári lakóhelye is. Györffy megállapítása tehát ma már így is érvényes: a régi Herculia-Sicambria-Attilaváros-Buda csak ott lehetett, ahol Ákos kancellár élt, és ahol felépíttette palotáját.

#### Jegyzetek

1. Bártfai-Szabó L.: Óbuda egyházi intézményei a középkorban, Bp. 1935. 4. old.
2. Budapest műemlékei. I. kötet, 41. old.
3. Németh Péter: Az Árpád-kori Buda a Pilisben. Nemzeti Múzeumi Adattár, 1955-58.
4. Anonymus: Gesta I. fejezet.
5. U. o.: 52 fejezet.
6. Acsády Ignác: Magyarország Budavár visszafoglalásának korában. Bp, év n. 31. old.
7. Fejér Gy.: Codex Diplomaticus Hung, X. 4. 237. old.
8. Schoenwisner I.: De rudibus laconici caldartaque Romani. Vind. 1778.
9. Salamon F.: Budapest története, 88. old. Idézi Bonfini: Rerum Hung, Dec, L lib, 17. o.
10. Herodotos: Lib. 9.
11. Gárdonyi A.: Buda és Pest a tatárjárás előtt, Bp, 1941., 7. oldal. 12. Oláh Miklós: Hungária, Bp. 1938.
13. Schoenwisner: i. m.: 220. old.
14. Ortelius térképe a Nemzeti Múzeumban.
15. Oborka: Czacow, 1916. 44. old.
16. Rupp Jakab: Buda-Pest helyrajzi története, Bp. 1868.
17. Salamon F.: i. m.: passim.
18. Bártfai Sz. L.: i. m.: passim.
19. Györffy Gy.: Kurszán és Kurszán vára. Bp. 1935.
20. Bártfai Sz. L.: i. m.: 4. oldal.
21. Gárdonyi A.: i. m.: passim.
22. Szilágyi János: Aquincum, Bp, 1956., 95. old.
23. Kézai: Krónika IV, fejezet. 4. cap.
24. Pannoniae et Illyrici veteris tabula. - Nemzeti Múzeum Térképtára.
25. Finály G.: Castra ad Herculeum. Archeológiai Értesítő, 1907, 45-47. old.
26. Cseke L.: Visegrád útikönyv. Budapest, 1958.
27. Gárdonyi A.: i. m.: 9. oldal.

28. Kézai: Krónika II. fejezete, 4. r.
29. Htt. Div. I. No. 2.
30. Bártfai Sz. L.: i. m.: 8Q old.
31. Knauz N.: Monumenta Ecclesia Strigoniensis. II. k. 325, old, 32., Györffy Gy.: i. m.
33. Fejér: i. m.: X, 6. 730. old.
34. Knauz N.: i. m.
35. Karácsony: Evila Cselebi török világotató magyarországi utazásai, 1660-64, Bp, 1908.
36. Bihari F.: Polgári lexikon és Dobozi Mihály legendája.
37. Lepold A.: Szent István király születési helye, Esztergom Évlapjai, 1938, 4. old.
38. Gárdonyi A.: i. m.: 27, old.
39. Fejérpataki L.: Királyi kancellária az Árpádok korában. 47.old.
40. Takács-Eckhardt-Szekfü: Budai basák magyar nyelvű levelezése, Bp., 1915., 3. old.
41. László Gy.: A honfoglaló magyarság élete, Bp., 1944, 94-101, oldalak.
42. Bártfai Sz. L.: i. m.: 14-16. old.
43. Gömör G.: Székesfehérvár visszavétele és újbóli elvesztése, Bp. 1892.
44. Hadilevéltár kiadásban: Török hódoltság korabeli okmányok, Bp, 1936, 76-80. old.
45. Bártfai Sz. L.: i. m.: 21. old.
46. U. o. 15-16. old., Oklevéltár 47-125. old.
47. Martirius 1206-ban, Moys 1209-ben, Emey 1268-ban, Georgius 1272-ben úgy szerepelnek, mint királynői tárnokmesterek, vasvári küldöttek - Monumenta Strig, II. 174., 183., 721.
48. Cselebi: i. m.
49. Dercsényi D.: Nagy Lajos kora. 9. old.
50. Karácsonyi: Török-magyar okmánytár. 87. old.

*A tanulmány a Magyar Történelmi Szemle, Buenos Aires, 1970. I, évf 6. számában jelent meg. (84-100, old.).*